

OKULDA ZORBALIĞI ÖNLEMEDE EĞİTİMCİLERE VE EBEVEYNLERE ÖNERİLER

Tarık TOTAN ¹

ÖZET

Son yıllarda okulda şiddet olayları ülkemizde sıklıkla gündeme gelmektedir. Okuldaki şiddetle zorbalık çoğu kez birbirlerinin yerine kullanılmakta veya birbirleriyle karıştırılmaktadır. Eğitimciler ve ebeveynler zorbalıkla yüz yüze kaldıklarında ise nasıl tepki vereceklerini bilememektedir. Bu çalışmanın amacı okulda şiddetin bir boyutu olan zorbalığın tanımlamasını yapmak, okullardaki yaygınlığını belirterek eğitimciler ve ebeveynlere zorbalığı önleyici öneriler sunmaktır. Çalışma yerli ve yabancı alan yazının taranmasına dayanmaktadır. Zorbalığın tanınması, okullarda zorbalığı önleyici yaklaşımların izlenmesi konusunda çalışmanın ilköğretim ve ortaöğretimde görev alan eğitimcilerle ve bu okullarda çocukları olan ebeveynlere yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Zorbalık, ebeveyn, eğitimci, öneriler.

IMPLICATIONS FOR EDUCATORS AND PARENTS ON PREVENTION OF SCHOOL BULLYING

ABSTRACT

Although violence at schools has been put on the agenda in Turkey lately, violence and bullying at schools have been interchangeably used or mixed with one another. Educators and parents do not know how to react against bullying when they are faced with it. The aim of this study is to define bullying, as a dimension of school violence, to prevent bullying by asserting its prevalence at schools and to present educators and parents suggestions. This study based on a review of the national and international literature. Defining of bullying could help the educators and the parents with children at primary and secondary schools to identify bullying and to follow strategies to prevent bullying.

Keywords: Bullying, parents, educators, implications.

¹ Araştırma görevlisi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, totan_t@ibu.edu.tr

1. GİRİŞ

Okullarımızda son zamanlarda artan şiddet ve zorbalık aslında batıda 1970'li yıllardan bu yana çözüm aranan toplumsal bir sorun olarak ele alınmaktadır (Olweus, 2005). Okullardaki zorbalığın tarihsel gelişimine bakıldığında, bu konudaki ilk araştırmaların refah düzeyi yüksek İskandinav ülkelerinde yapıldığı ve zamanla dünyanın farklı yerlerinde benzer çalışmaların giderek yaygınlık kazandığı gözlenmektedir (Berger, 2007). Öğrenciler arasında gözlenen şiddet, yakın zamanlara kadar birçok araştırmacı tarafından toplumsal gelişimin ve değişimin doğal bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Son yıllarlarda yapılan araştırmalar ise okullardaki şiddet olaylarının temeli olarak çocukluk dönemindeki şiddet davranışlarını irdelemekte, şiddetin büyümenin doğal bir parçası olmadığını vurgulamaktadır (Güvenir, 2005).

Başlangıçta zorbalık bir grup öğrencinin kendi isteklerini yerine getirmeyen bir başka öğrenciye yönelik yaptıkları fiziksel şiddet olarak tanımlansa da daha sonraları zorbalığı tanımlamada bazı farklı boyutlar vurgulanmıştır. Günümüzde zorbalık bir öğrenciye/öğrencilere yöneltilen, içinde neden olmayan, zorba ve kurban arasında güç dengesizliğinin olduğu, tekrarlayıcı nitelikte bir tür saldırganlık olarak tanımlanmaktadır (Sanders, 2004; Olweus, 2005). Araştırmalarda zorbalık genellikle şiddetle veya saldırganlıkla karıştırılmaktadır (Rigby, 2002). Aslında şiddet ve zorbalık, saldırganlığın iki ayrı alt boyutunu oluşturmaktadır. Zorbalıkla şiddet fiziksel olarak ortaya çıktıklarında birbirine benzemekle birlikte zorbalığın, kurbanla zorba arasındaki güç dengesizliğini gerektirmesi ve tekrarlı olması gibi ayırt edici özellikleri açısından zorbalık ve şiddet birbirlerinden tamamen ayrılmaktadırlar (Olweus, 1999; akt: Pişkin, 2002).

2. ZORBALIĞIN TANIMI VE YAYGINLIĞI

Bir sorunu çözmeye çalışmadan önce sorunun iyi anlaşılması ve tanımlanması gerekmektedir (Toluk Uçar ve Altun, 2006). Bu nedenle okullarda zorbalıkla ilk karşılaşacak kişi olarak eğitimcilerinde soruna müdahale etmeye çalışmadan önce sorunun iyi tanınması gerekmektedir. Alan yazında zorbalığın ortak bir tanımı bulunmamakla birlikte sıklıkla Olweus'un tanımı kullanılmaktadır. Bu tanıma göre zorbalık; *“bir öğrenci, bir veya birden fazla öğrencinin olumsuz davranışlarına, tekrarlı olarak ve birçok kez maruz kalıyorsa zorbalığa maruz kalmıştır veya kurban olmuştur”* şeklinde ifade edilmektedir (Olweus, 2005:9).

Olweus (2003) zorbalığa karışan öğrencileri zorba ve kurban olarak iki boyutlu olarak sınıflandırma eğiliminin yanıtıcı olduğunu belirterek, zorbalığa karışan öğrencileri zorba, kurban, zorba/kurban ve dışarıda kalan olarak 4 grupta sınıflandırmıştır. Zorbalığı kavramlaştırırken aşağıda ifade edilen üç boyutun dikkate alınması gerektiğini vurgulanmaktadır (Olweus, 2005). Bunlar;

1. Zorbalık saldırganca olmalı veya içinde kasıtlı zarar verme niteliği bulunmalıdır. Zorbanın saldırganca davranışlarının nedeninde kurbanın kışkırtması bulunmamaktadır. Kurbanın zorbayı kışkırtması sonucu zorbanın saldırganca davranması, şiddetin bir boyutu olarak düşünülmektedir. Buna göre zorbanın saldırganca davranışlarının kurban tarafından da saldırganca hissedilmesi gerekmektedir.
2. Zorbalık tekrarlayıcı olmalıdır. Haftada birkaç kez üst üste olan zorbaca davranışlar zorbalık olarak nitelendirilmektedir.

3. Zorbalığa karışan kişiler arasında güç dengesizliği olmalıdır. Kurbanın kendini zorbaya oranla psikolojik ya da fiziksel olarak daha güçsüz, zayıf hissetmesi gerekmektedir.

Araştırmalar ilköğretim okullarında zorbalığın ortaöğretim okullarına oranla daha yaygın olduğunu yansıtmaktadır (Olweus, 2005). İngiltere’de yapılan bir araştırma, 5. sınıf düzeyindeki öğrencilerin %51’inin zorbalık içinde yer aldığını, 8. sınıf düzeyindeki öğrencilerin ise %28’nin zorbalığın içinde yer aldığını göstermektedir. Yine kız öğrenciler erkek öğrencilere oranla zorbalığa daha fazla maruz kalmaktadır. 5. Sınıf düzeyinde daha çok isim takma gibi zorbalığın sözel boyutu yaygınken 8. sınıf düzeyinde ise fiziksel zorbalık daha yaygın olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal yalıtım, dedikodu, hakkında söylenti yayma gibi zorbalık türleri ise her iki sınıf düzeyinde de benzer oranda yaygınlık göstermektedir (Oliver ve Candappa, 2003). Ülkemizde 5. sınıftan 8. Sınıf düzeyine 1154 ilköğretim öğrencisi ile yapılan benzer bir çalışmada Pişkin (2003) erkeklerin kızlara oranla daha çok zorbalığa katıldığını, kızların ise daha çok kurban olduklarını belirtmiştir. Yine bu öğrencilerin %35’i kurban, %30’u zorba/kurban (hem zorba hem de kurban olma durumu) ve %6’sında zorba olduğu bulunmuştur. Zorbalık türlerine göre bakıldığında ise, kurbanların %34’ünün fiziksel zorbalığa, %29’unun sözel zorbalığa, %21’in dolaylı zorbalığa ve %11’inin ise eşyalarının zarar görmesi şeklinde zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmiştir.

Zorbalık türleri doğrudan zorbalık (direct bullying) ve dolaylı zorbalık (indirect bullying) olarak da sınıflanmaktadır. *Doğrudan zorbalık* fiziksel ve sözel saldırı davranışlarını içerirken, dolaylı zorbalık ise kasıtlı yalnız bırakma veya sosyal ortamlardan yalıtım gibi davranışları içermektedir (Olweus, 2005). Kanada Halk Sağlığı Bakanlığı’nın (1998) zorbalık davranışlarına ilişkin sınıflandırması Tablo 1’de verilmiştir. Bu listeye göre temel zorbalık türleri: Fiziksel Saldırganlık, Sözel Saldırganlık ve Sosyal Yalıtım olarak sınıflandırılmaktadır. Yine belirlenen bu zorbalık türlerini yansıtan davranışlara ve dikkate alınması gereken davranışlar tablo da sıralanmıştır.

Davranış kategorileri	Zorbaca davranışların biçimleri	
	Endişelenilmesi gereken davranışlar	Ciddiyetle endişelenilmesi gereken davranışlar
Fiziksel saldırganlık	<ul style="list-style-type: none"> • İtme • Dürtme • Tükürme • Tekmeleme • Vurma 	<ul style="list-style-type: none"> • Silahla tehdit etme • Mala zarar verme • Hırsızlık
Sözel saldırganlık	<ul style="list-style-type: none"> • Alay etme • İsim takma • Kötü bakma • Sataşma 	<ul style="list-style-type: none"> • Telefonla korkutma • Alt kimliğiyle, cinsel eğilimleriyle alay etme • Başkasını tehlikeli işlere cesaretlendirme • Mala karşı sözel tehdit oluşturma (Çalmakla, kırmakla tehdit etmek gibi) • Sözel olarak şiddet tehdidi oluşturmak veya başkasının bedenine zarar vermesini dayatmak • Baskı kurma • Haraç alma
Sosyal Yalıtım	<ul style="list-style-type: none"> • Dedikodu yayma • Utandırma • Diğer öğrencilerin ona aptalmış gibi bakmasını sağlama • Hakkında söylenti yayma • Gruptan dışlama 	<ul style="list-style-type: none"> • Kine kıskırtma • İrkçi, seksist veya homofobik yalıtım • Diğerlerinin suçlamasını sağlamak • Toplum önünde küçük düşürme • Kötü niyetli söylentiler yayma

Tablo 1. Zorbalık davranışları listesi. (Focus on bullying, 1998;7)

Zorbalığın olası nedenleri olarak okullarda ve sınıflarda artan öğrenci sayısı, öğrenciler arası rekabetin pekiştirilmesi, çoğunluktaki öğrenci grubundan görünüş olarak kurbanların farklı olması, öğrencilerin düşük kendilik değeri ve güvensizlikleri gibi etkenler sıralansa da Olweus (2005) araştırma bulgularına dayandırarak bunların zorbalığın ortaya çıkma nedenleri olmaktan çok birer mit olduklarını belirtmektedir. Her ne kadar zorbalığın ortaya çıkışını tek bir değişkene bağlamak olası olmasa da zorbalık sorunun kapsamlı olarak tanınması sorunun azaltılması ya da kontrol altına alınması olasılığını da artıracaktır.

3. ZORBALIĞI ÖNLEME

Şiddet olaylarını engelleyebilmek için; öğrencilerin doyumlu, rahat, gelişim özelliklerine uygun, yaşantı kazanabilecekleri fiziksel ortam olması gereken okullarımızda yanlış bir kanı olarak kamera sistemleri (Özcan, 23.06.2006), özel güvenlik güçleri, kolluk kuvvetleri (Kavgaya MOBESE'li Önlem) gibi iç denetimli disiplinden çok dış denetimli disipline hizmet eden unsurların yer almaya başladığı görülmektedir. Öte yandan medyada

okullarda şiddetin yaygınlaşmasıyla, şiddetin öğrenciler tarafından normalleştirildiği, bunun da beraberinde uyuşturucuya başlama yaşını çok aşağılara çektiği, çeteleşmeye ve yasadışı olmaya teşvik ettiği vurgulanmaktadır (Şimşek, 12.03.2007).

Ülkemizde ve yurt dışında gözlenen zorbalık türleri ve zorbalığın ortaya çıkma biçimleri birbirlerinden bazı farklılıklar göstermektedir (Pişkin, 2002). Yurt dışındaki okullarda, zorbalık daha çok öğretmenlerin, idarecilerin ve yetişkinliklerin gözü önünde ortaya çıkmama bir bakıma saklanma eğilimi gösterirken (Olweus, 2005), ülkemizdeki okullarda gözlenen zorbalık davranışları ise daha çok okullarda, sınıflarda, okul çıkışlarında ve okul çevresinde diğer öğrencilerin ve eğitimcilerin tanık olabileceği şekilde meydana gelmektedir (Pişkin, 2002; Karaman-Kepenekçi ve Çınkır, 2006; Yurtal ve Cenkseven, 2006). Bu açıdan düşünüldüğünde zaten eğitimcilerin gözü önünde meydana gelen zorbalığı videoya kayıt etmenin davranışı azaltmada yardımcı olması olası gözükmemektedir.

Zorbalığı önlemeye ilişkin müdahale yöntemleri iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan ilki, zorba veya kurban öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarını karşılama ve dinamik olarak öğrencilere destek olması gerektiğini vurgulayan *İskele* (Scaffolding) başlığı altında toplanmaktadır. İkincisi ise öğrencilerin akran gruplarındaki sosyal yapıları inceleyerek bu gruplar içinde öğrencilerin olumlu ilişkiler kurması yönünde yetişkinlerin müdahalelerini kapsayan *Sosyal Yapı* (Social Architecture) olarak tanımlanmaktadır (Pepler, 2006). Aşağıda bu iki yaklaşıma dayanarak alan yazın taraması sonucunda elde edilen öneriler yer almaktadır.

3.1. Zorbalığın öncesi ve sonrasında eğitimcilere öneriler

Eğitimciler zorbalığa karışan öğrencilerle veya onların velileriyle karşılaşınca nasıl bir tepki vermeleri konusunda kararsızlık yaşamaktadırlar (Nesdale ve Pickering, 2006). Eğitimciler genellikle zorbalığın fiziksel boyutunu, sözel veya sosyal zorbalıktan daha fazla ciddiye almaktadır. Bu nedenle eğitimciler zorbalığın fiziksel türüne diğer türlerine oranla daha çok müdahale etme eğilimi göstermektedirler (Yoon ve Kerber, 2003). Ayrıca eğitimciler, öğrencilerin zorbaca davranışlarını normal olarak düşünüyorlarsa, zorbaca davranışları engelleme çabaları da o oranda azalmaktadır (Kochenderfer-Ladd ve Pelletier, 2007). Eğitimcilerin öncelikle çalıştıkları kurumun olanakları, çevresel koşulları, kurumlarının bulunduğu yörenin kültürel farklılıkları ve öğrencilerin bireysel farklılıkları hakkında farkındalık geliştirmesi gerekmektedir. Öğrencilere şiddetin asla kabul edilebilir bir problem çözme becerisi olmadığı ve çatışma sürecinde sakin kalmanın saldırganca davranmadan daha iyi sonuçlar verdiğinin farkındalığı kazandırılmalıdır (Huebner ve Morgan, 2002).

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde okullardaki zorbalığı önlemede aşağıdaki bilgilere ulaşılmaktadır:

- Zorbalığı önleyebilmek için okulda çalışan tüm personelin ve öğrencilerin zorbalığın ne olduğunu bilmesi gerekmektedir. Çoğu zaman başlangıçta az olan zorbaca davranışlar, zaman içerisinde okul personelinin fark etmemesi veya hangi davranışların zorbalık olduğunu bilmemesinde dolayı gün geçtikçe artmaktadır (Huebner ve Morgan, 2002).
- Öğretim yılı başında hazırlanan okul rehberlik ve psikolojik danışma planlarında içerisine zorbalığı tanıtıcı ve önleyici etkinlikler eklenerek öğrencilerin ve öğretmenlerin zorbalık

hakkında farkındalık kazanmalarına, zorbalığın hoş karşılanmadığı yönünde bakış açısı kazanmalarına yardımcı olacaktır (Cowie ve Sharp, 1994).

- Okul psikolojik danışmanları zorbalıkla ilgili planlarını hazırlarken aşağıdaki problem çözme basamaklarını kullanmaları faydalı olacaktır.
 1. *Problemi tanıma*; okulda zorbalığı oluşturan nedenlerin iyi anlaşılabilmesi için öncelikle zorbalığın iyi tanınması gerekmektedir.
 2. *Problemi analiz etme*; zorbalığı oluşturan nedenleri analiz ederek çözülmesi gereken problemler belirlenir.
 3. *Çözümler geliştirme*; belirlenen problemleri çözmek için olası çözüm alternatifleri oluşturulur.
 4. *Çözümleri yönetime sunma*; kararlaştırılan çözüm yolları okul rehberlik komisyonuna sunulur.
 5. *Çözümleri gözden geçirme*; okul rehberlik komisyonunda çözümler tekrar gözden geçirilerek plana eklenir (Cowie ve Sharp, 1994).
- Eğitimcilerin dikkate alması gereken boyutlardan biri zorbalık türlerinin eğitim düzeylerine ve yaşa göre farklılık gösterdiği'dir. İlköğretim öğrencilerinde fiziksel zorbalık daha sık gözlenmektedir (Kapçı, 2004). Ancak yaşça daha büyük olan ortaöğretim öğrencilerinde ise sözel ve sosyal zorbalık daha yaygın olarak gözlenmektedir (Olweus, 2005). Bu bakımdan ilköğretimdeki eğitimcilerin daha çok akranına vurma, tekmeleme, tokat atma, yumruklama gibi zorbalığın fiziksel boyutlarını önlemeye yönelik rehberlik etkinliklerine ağırlık vermelidir. Orta öğretimde ise söylenti yayma, dedikodu, alay etme gibi zorbalığın sözel boyutuna yönelik rehberlik etkinliklerine ağırlık vermek gerekmektedir.
- Okul temelli zorbalık önleme programlarının etkili olabilmesi için zorba ve kurban öğrencilerin gelişimsel profillerinin çıkarılması ve çevreyle olan ilişkilerinin bilinmesi gerekmektedir (Pepler, 2006). Öğrencilerin zorbalığa katılırken neden ve kimden etkilendiğini belirlemek hazırlanacak önleme programlarının etkililiğini artıracaktır.
- Okul çalışanlarının katıldığı toplantılarda zorbalığı önleme de kullanılacak yöntemlerle ilgili kararlar alınmalı ve belirgin kurallar ortaya konmalıdır. Bu kurallar öğrencilere, ebeveynlere, eğitimcilere ve okul personeline ulaştırılarak kuralları anlamaları sağlanmalıdır (Pearce ve Thompson, 1998).
- Zorbalığı önleyici çalışmalarda okulun bulunduğu bölgenin kültürel özelliği dikkate alınmalıdır. Yöreyle ait kolay ve önleyici özellik taşıyan uygulamaları deneyen ve bunlardan olumlu sonuç alan okulların, kurum ve kuruluşların bu bilgileri birbirleriyle paylaşması

sağlanmalıdır. Eğitimciler için belirli aralıklarla toplantılar düzenlenerek bilgi paylaşımı ve akışı sağlanmalıdır.

- Okullarda zorbalığın yaygınlığı ve riskli grupları, sınıfları belirleyebilmek için çeşitli tanıma tekniklerinden (test, anket vb.) yararlanabilir. Uygulanan bu tekniklerin sonuçlarına göre ihtiyaca yönelik etkili önleyici etkinlikler hazırlanabilir (Pearce ve Thompson, 1998). Ancak tanıma teknikleri kullanılırken tek bir tanıma tekniği kullanılarak yorumlama yapmaktan kaçınılmalıdır. Velilerle, sınıf öğretmenleriyle ve öğrenciyle görüşmeler yapılarak tanıma tekniklerinden elde edilecek verilerin nesnel olması sağlanmalıdır.
- Okullarda zorbalığı önleme konu başlıklı etkinlikler düzenlenebilir. Dönem içinde ayrılacak bir gün içerisinde öğrencilerin stantlar kurarak zorbalığı önleme konulu hazırladıkları şiirlerini, kompozisyonlarını, şarkılarını, kısa filmlerini, internet sitelerini ve posterlerini tanıtmaları konusunda desteklenebilirler. Düzenlenecek etkinlikler için okul aile birliği üyelerinin, eğitimcilerin ve ailelerin katılmasının sağlanması etkinliği daha verimli kılacaktır. Ayrıca öğrencilerin hazırladığı posterler öğretim yılı boyunca öğrencilerin görebilecekleri, okuyabilecekleri bir şekilde okul panolarında sergilenebilir, okulun gazetesi aracılığıyla yazılı dokümanlar bu gazetede yayımlanabilir (NCB, 2005).
- Öğretim yılı başında öğrencilerin okulu tanıması için oryantasyon çalışmaları yapılmalıdır. Öğretim yılı içinde grup rehberliği ve drama etkinlikleriyle öğrencilerin sosyalleşmesi desteklenmelidir.
- Okullar internet sitelerinde öğrencilerine zorbalık hakkında bilgiler vermelidir. Öğrencilerin zorbalığa maruz kaldıklarında neler yapabileceklerini içeren bilgiler bu internet sitesi içinde yer almalıdır (NCB, 2005).
- Okulun güven haritası çıkarılmalıdır. Bu harita için okulun kuş bakışı bir planı çıkarılmalı ve öğrencilere bu plan üzerinde kendilerini güvenli hissettikleri yerleri yeşille güvensiz hissettikleri yerleri ise kırmızı ile işaretlemeleri istenmelidir. Oluşacak harita ile kırmızı noktaların yoğunlaştığı yerler için önlemler alınmalıdır (NCB, 2005).

Henüz meydana gelmemiş zorbalık için alınacak önlemlerle ortaya çıkan zorbalık için alınacak önlemler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Aşağıda eğitimcilerin meydana gelen zorbalıkla baş etmede kullanabilecekleri öneriler verilmektedir.

- Zorbalığın var olduğu bilinen okullarda öğretmenler, öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerini tanımalı ve akran danışmanlığı gibi zorbalığı azaltıcı faaliyetlerde bulunmalıdırlar (Kcsarc, 2005c).
- Öğretmenler öğrencilerin zorbalık hakkında konuşmalarını cesaretlendirmeli ve başlarına gelen olayları anlattıkları takdirde herhangi bir sorunla karşılaşmayacaklarını yönünde öğrencilere güven kazandırmalıdırlar.

- Zorba öğrenciler öfkelerini dışa vurarak saldırganlaşabilmektedirler. Öğrencilere öfkelerini kontrol etmeye yönelik teknikler öğretilmesi zorbalığı azaltmada etkili olacaktır. Burada verilen küçük bir teknik öğrencinin öfkelerini kontrol etmede yardımcı olabilir:

$$1+3+10 = \text{SAKİN}$$

1 → Kendine sakinleşeceğini söyle,

3 → 3 derin nefes al,

10 → 10'a kadar say.

Bu eşitlikte 1, öğrencinin sakinleşeceğini kendisine söylemesini, 3, öğrencinin 3 derin nefes alması gerektiğini ve 10'sa 10'a kadar sayması gerektiğini göstermektedir. Bu denklem "1+3+10= SAKİN" şeklinde bir tekerleme olarak öğrencilere öğretilbilir (NCB, 2005).

- Çocuklarının zorbaca davranışlar sergilediğini öğrenen aileler, çocuklarını cezalandırmaya başvurabileceklerdir. Bunun iyi bir problem çözme becerisi olmadığı yönünde eğitimcilerin aileye bilgi vererek farkındalık kazandırılması gerekmektedir (Haworth-Roberts, 2006).
- Yaş olarak daha büyük öğrenciler, kendilerinden daha küçük öğrencilere destek olmaları yönünde cesaretlendirilmelidirler (NCB, 2005). Ancak bu süreç içerisinde yaşça büyük öğrencilerin zorbalığa dahil olmaması için önlemler alınması gerekmektedir. Destek olacak öğrencilerin daha küçük yaşta öğrencilerin zorbalığa dahil olduğunu gözlemlediğinde ortamdan uzaklaştırma, okul psikolojik danışmanını, sınıf rehber öğretmenini haberdar etmesi gibi önlemler alınmalıdır. İlköğretim birinci kademedeki öğrencilere zorbalıkla baş etme becerisini kazandırmak amacıyla bazı etkinliklerden yararlanılabilir. Örneğin; öğrencilere öncelikle zorbalık, resimli hikayelerle anlatıldıktan sonra boş bir kağıda öğrencinin sol elini koyarak sağ eliyle kenarlarından çizmesini istenir. Daha sonra öğrenciden her bir parmak için zorbalığa maruz kaldığında yardım alabileceği beş kişiyi öncelik sırasıyla yazması istenebilir (Huebner ve Morgan, 2002; NCB, 2005).

3.2. Zorbalık öncesi ve sonrasında ebeveynlere öneriler

Ebeveynler, çocuklarının zorbalığa maruz kaldıklarını ya da çocuklarının zorbaca davranışlar gösterdiğini öğrendiklerinde nasıl bir strateji izleyeceklerini bilememektedirler. Ailelerin bazı yanlış yaklaşımları, zorbalığın azalmasından çok ailelerin de şiddetin unsuru haline gelmesine neden olabilmektedir. Ebeveynlerin zorbalık hakkında hazırbulunuşluluk düzeyini artırmanın zorbalığı önlemede fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun için literatüre ve araştırma bulgularına dayalı olarak bazı öneriler sunulmaktadır.

- Aileler çocuklarının diğer arkadaşlarının yanında popüler olması yönündeki arzularını, çocuklarına yansıtmaktan kaçınmalıdır. Çocuklar istemeyerek de olsa ailelerinin duygularından etkilenmekte ve bu etkilenme onların davranışlarına yansıtılabilmektedir. Bu nedenle ailelerin bunu dikkate alarak çocuğuna karşı tepkilerinde kontrollü olmaları gerekmektedir.

- Ailelerin, çocuklarına daha çok zaman ayırması, zorbalık davranışlarına karşı dikkatli özenli olması önerilebilir. Çocuklarının telefonda veya internet üzerinden kimlerle arkadaşlık yaptığı, çocuğunun arkadaş çevresinde ya da çocuğun ebeveynlerine karşı davranışlarında değişiklik olup olmadığı gibi yönlerden ailelerin dikkatli ve duyarlı olmaları önerilebilir. Bu amaçla ailelerin çocuklarıyla daha fazla ortak zaman geçirmeleri, onları dinlemeleri ve iyi ilişkiler kurmaları önerilir.
- Ailelerin belli zaman dilimleri içerisinde çocuklarını üzen veya kızdıran arkadaşları olup olmadığını ve bu durumun nasıl olduğunu sorması çocuklarının zorbalığa kurban veya zorba olarak katılmasını önlemede faydalı olacaktır (Kcsarc, 2005a; Kcsarc, 2005b).
- Araştırmalara göre ebeveynler genellikle çocuklarının kimlerle zaman geçirdiğini öğrenme, çocuklarını kendilerine benzeyen akran gruplarıyla iletişim kurmaları yönünde yönlendirme, beğenmedikleri arkadaşlarıyla iletişimlerini kesme veya önleme eğilimi göstermektedirler. Her ne kadar bu eğilimde olan ailelerin ergen çocuklarının madde kullanımı ve suça katılma gibi etkinliklerde azalma gözlenirse de dozajı kaçan yönlendirmeciliğin çocukları olumsuz akran gruplarına daha da yaklaştırabileceği unutulmamalıdır (Steinberg, 2007).

Yukarıda henüz ortaya çıkmayan zorbalık için ailelere önleyici bilgiler sunulmaktadır. Ancak zorbalık meydana gelmişse bu stratejiler işe yarayabilir. Bunun için yabancı alanyazın incelendiğinde meydana gelen zorbalık için ebeveynlere aşağıdaki gibi bazı öneriler sunulmaktadır:

- Çocuğu zorbalığa karışan ebeveynin öncelikle çocuğunu dikkatle dinlemesi, çocuğuna nasıl yardım edebileceğini üzerinde düşünmesi, okul ile işbirliği yapması ve olanak varsa okul dışındaki uzmanlardan da destek alarak çözüm üretmede işbirlikçi yaklaşımları kullanması önerilmektedir (Call it safe, 2003).
- Zorba veya kurban olan öğrencilerin ailelerinin çocuklarıyla empati kurması ve durumu tartışmak yerine çocuklarının duygularını ve hissettiklerini anlamaya çalışması önerilmektedir.
- Ailelerin sorunu öğrendiğinde sakin kalması, durumu daha da güçleştirmemek için çaba göstermesi gerekmektedir.
- Zorbalığın nerede meydana geldiğini, nasıl oluştuğunu öğrenmek ailelerin yapması gerekenler arasında yer almaktadır.
- Ailelerin çocuklarıyla birlikte beyin fırtınası yaparak nasıl yardımcı olabileceğini araştırması, duruma erken müdahale de önemlidir. Bu konuda okul psikolojik danışmanı ile iletişim kurularak uygun iletişim ve tartışma becerileri hakkında bilgi alınması yerinde olacaktır.
- Ailelerin durumu tek başına çözmeye çalışmaması gerekmektedir. Okulun ve okulda çalışan ilgili tüm personelin okul psikolojik danışmanı koordinatörlüğünde çözüm için dahil edilmesi faydalı olacaktır.
- Genellikle zorbalığa maruz kalan öğrenciler, bu davranışı hak ettiği için yaşadığı yönünde düşüncelere sahip olabilmektedir. Ailelerin çocuklarının rol yapmasını sağlayarak olayı tekrar canlandırmasını sağlaması ve olay hakkında konuşması, çocukların kendini suçlama tutumunu azaltmada etkili olabilir.

- Ailelerin çocuklarının düşünceleri, duyguları ya da sosyal tercihleri hakkında yargılayıcı olamaması gerekmektedir. Eleştiriler çocuğun kendini daha da kötü hissetmesine neden olacaktır. Ailelerin her davranışından önce kendisine “Ona nasıl yardımcı olabilirim?” diye sorması önerilmektedir.
- Son olarak aile başka ebeveynlerle ve öğretmenlerle (eğer çocuk da istiyorsa veya aile çocuğunun kendini daha iyi hissedeceğini düşünüyorsa) konuşarak ortak çözüm yolları belirlemeye çalışması yararlı olabilir. Ancak aile çocuğunu bunun için zorlamamalı çocuğunun hazır olduğundan emin olduğunda bu çözüme başvurmalıdır. Unutulmamalıdır ki aileler okuldan gittiğinde çocuklar kendisini korumasız, zayıf, yetersiz olarak hissedebilmektedir. (Kcsarc, 2005a; Kcsarc, 2005b).

4. SONUÇ

Zorbalık salgın bir enfeksiyon gibi kendisiyle ilişkili tüm bireyleri şiddetin unsuru haline getirebilmektedir (Lyznicki, Mccaffree ve Robinowitz, 2004). Böylelikle okulda meydana gelen zorbalık; yanlış bilgi ve müdahale teknikleri yüzünden hem eğitimcileri hem de ebeveynleri şiddete dahil edebilmektedir. Bunun için eğitimcilerin ve ebeveynlerin belli aralıkla bilgi dağarcıklarını gözden geçirmeleri ve davranış repertuarlarına yeni örüntüler eklemelerinde fayda bulunmaktadır.

Okullarda zorbalığı önleme faaliyetleri düzenlenirken okulda çalışan tüm personel ve çevrede bulunan diğer bireylerin (komşu, esnaf vb.) hazırlanacak önleme planlarında yer alması gerekmektedir. Benzer şekilde ailelerde zorbalığa dahil olan çocuklar için sorumluluklar ebeveynler, kardeşler ve akrabalar arasında paylaşılmalıdır. Anne veya babanın tek başına sorumlulukları yüklenmesi etkili bir önleme stratejisi değildir.

Şu an için okullarımızda fiziksel, sözel ve sosyal yalıtım zorbalık türlerine ilişkin bulgular bulunsa da yabancı literatüre de bilgi, iletişim teknolojileri araçlarını kullanarak yapılan *siber zorbalıkla* -cyberbullying- (Li, 2007), eşcinsel bireylere karşı olumsuz tutumları, saldırganca davranışları ifade eden *homofobik zorbalık* (Homophobic bullying) ve bireyin içinde yaşadığı toplumunda çoğunluğun dahil olduğu etnik nüfustan olmaması dolayı ayrımcılık içeren davranışlara maruz kalmasıyla ortaya çıkan zorbalık türünü ifade eden *ırkçı zorbalık* (Racist bullying) tanımlamalarında yerini almaya başlamaktadır (Donnellan ve Firth, 2006). Son yıllarda internettin ve teknolojik iletişim aletlerinin artması siber zorbalığın artmasını da beraberinde getirmiştir (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Erdur Baker ve Kavşut, 2007). Zamanla zorbalığın diğer türlerinin de ortaya çıkması ve yaygınlaşması olasılığından dolayı eğitimcilerimizin etkili baş etme becerilerini de hızlı değiştirebilecek olgulara hazırlaması gerekmektedir.

Sonuç olarak ailelerin ve eğitimcilerin sorumluluklarının farkında olması ve etkili davranış örüntülerine sahip olmaları zorbalığı önlemede ve var olan zorbalığın etkilerini azaltmada önem taşımaktadır. Okul aile işbirliğinin sağlanması ve artırılması için çalışmaların yapılması, eğitimcilere ve ebeveynlere yönelik eğitim etkinliklerine gönüllü katılımı sağlayabilmek için yöreye ait kültürel özelliklerin iyi tanınarak kültürel duyarlılığın göz önünde bulundurulması, zorbalığı önlemeye yönelik deneysel çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca bu konuda gerektiğinde yurt dışındaki sivil toplum örgütlerinden ve başka ülkelerin

zorbalığı önleme ile ilgili politikalarından da yararlanılabılır. Ülkemizde sivil toplum örgütlerinin kurulması, okulların gereksinim duyduğu zorbalığı önlemede kullanılabilecek materyal sıkıntısının giderilmesi, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri ile okul psikolojik danışma birimlerinin işbirliği halinde olması da okullarda gözlenen zorbalığı önleme de etkili olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Berger, K. S. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review*, 27(1), 90-126.
- Call It Safe. (2003). *A parent guide for dealing with harassment and intimidation in secondary schools*. [Broşür]. Vancouver: The BC Confederation of Parent Advisory Councils ve Province of British Columbia through the Ministry of Education.
- Cowie, H. ve Sharp, S. (1994). How to tackle bullying through the curriculum. İçinde S. Sonia (Ed.) *Tackling Bullying in Your School: A Practical Handbook for Teachers*.(1. Baskı, ss. 41-78). Londra: Routledge Falmer.
- Donnellan, C. ve Firth, L. (2006). *Bullying*. Cambridge: Independence. Educational Pub.
- Erdur Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(27).
- Focus On Bullying. (1998). *Focus on bullying: A Prevention Program for Elementary School Communities*. B.C. Safe School Centre. Kanada: Ministry of Education Pub.
- Güvenir, T. (2005). *Okulda akran istismarı*. (1. Baskı). Ankara: Kök yayınları.
- Haworth-Roberts, A. (2006). *Bullying. Don't suffer in silence. An anti-bullying pack for schools*. ERIC: ED407130. Londra: Pupil Support ve Access.
- Huebner, A. ve Morgan, E. (2002). Adolescent bullying. *Virginia Cooperative Extension, Human Development Publicitaon*, 350-852.
- Karaman-Kepenekçi, Y. ve Çinkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse and Neglect*. 30, 193-204.
- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 37(1), 1-13.
- Kavgaya MOBESE'li Önlem. (25.03.2006). *Hürriyet Gazetesi*. İnternette 06.06.2007 tarihinde <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=4142698&tarih=2006-03-25> adresinden alınmıştır.
- KCSARSC. King County Sexual Assault Resource Center (2005a). *Alternative Aggression*. [Broşür]. Renton, VA. İnternette 18.04.2007 tarihinde <http://www.kcsarc.org/publications/AlternativeAggression.pdf> adresinden çekilmiştir.

- KCSARSC. King County Sexual Assault Resource Center (2005b). *Talking to your child about harassment and Bullying*. [Broşür]. Renton, VA. İnternette 18.04.2007 tarihinde http://www.kcsarc.org/publications/bullying/INFO_for_parents%20.pdf adresinden çekilmiştir.
- Kochenderfer-Ladd, B. ve Pelletier M. E. (2007). Teachers' views and beliefs about bullying: Influences on classroom management strategies and students' coping with peer victimization. *Journal of School Psychology*. [Baskıda].
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777-1791.
- Lyznicki, J. Mccaffree, M. A. ve Robinowitz, C. B. (2004). Childhood bullying: Implications for physicians. *American Family Physician*, 70(9), 1723-1728.
- NCB. National Children's Bureau On Behalf Of The Anti-Bullying Alliance (2005). *50 ideas for anti-bullying week*. *Anti-bullying alliance*. [Broşür]. İnternette 18.04.2007 tarihinde <http://services.bgfl.org/services/stopbullying/files/50%20Ideas.pdf> adresinden alınmıştır.
- Nesdale, D. ve Pickering, K. (2006). Teachers' reactions to children's Aggression. *Social Development*, 15, 109-127.
- Raskauskas, J. ve Stoltz, A.D. (2007). Involvement in Traditional and Electronic Bullying Among Adolescents. *Developmental Psychology*, 43(3), 564-575.
- Rigby, K. (2002). Bullying in childhood. İçinde Peter K. Smith ve Craig H. Hart (eds) *Blackwell Handbook of Childhood Social Development* içinde (549-568) Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Pearce, J. B. ve Thompson, A. E. (1998). Practical approaches to reduce the impact of bullying. *Arch Dis Child*, 7, 528-531.
- Pepler, D. J. (2006). Bullying interventions: A binocular perspective. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 15, 16-20.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory and Practice*, 2(2), 531-562.
- Pişkin, M. (2003). Okullarımızda yaygın bir sorun: Akran zorbalığı, VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bildiri Özetleri, *Cantekin Mat.* 125-126.
- Oliver, C. ve Candappa, M. (2003). *Tackling Bullying: Listening to the views of children and young people*. Londra: Thomas Coram Research Unit Institute of Education.
- Olweus, D. (1999). Sweden. P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (Ed.), *The nature of school bullying: A cross national perspective (7-27)*. Routledge: Londra ve New York.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60(6), 12-17.
- Olweus, D. (2005). *Bullying at school. What we know and what we can do*. (24. Baskı) İngiltere: Blackwell Publishing Ltd.

- Özcan, A. (23.06.2006). 350 Okula kamera geliyor. Vatan Gazetesi. İnternette 06.06.2007 tarihinde <http://www.vatanim.com.tr/root.vatan?exec=haberdetay&tarih=23.06.2006&Newsid=80459&Categoryid=1> adresinden alınmıştır.
- Sanders, C. E. (2004). What is bullying? C. E. Sanders ve G.D. Phye (Ed.), *Bullying implications for the classroom* içinde (2-18). Kaliforniya ve Londra: Elsevier Academic Press.
- Steinberg, L. (2007). Ergenlik. *Akran grupları*. Çev. Figen Çok ve arkadaşları. (1. Baskı). Ankara: İmge Yayınları.
- Şimşek, Y. (12.03.2007). *Çocuklar anlattı vekiller şoke oldu*. Radikal Gazetesi. İnternette 06.06.2007 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=215394> adresinden alınmıştır.
- Toluk Uçar, Z. ve Altun, A. (2006). Sorun çözme becerilerinin öğretimi. A. Şimşek (Ed.), *İçerik Türlerine Dayalı Eğitim* içinde (101-132). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yoon, J. S. ve Kerber, K. (2003). Bullying, elementary teachers' attitudes and intervention strategies. *Research In Education*, 69, 27-35.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2006). İlköğretim okullarında zorbalığın incelenmesi. 1. Şiddet ve Okul Sempozyumu Bildiri Özetleri. Sayfa:14.